

Галина Куц

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ЛІБЕРАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ПРОСТОРУ

Ліберальні принципи, завдяки яким відбулося оформлення сучасного політичного ландшафту західних країн, здатні стати основою державотворчих процесів України, яка й досі не позбавилася багатьох рудиментів соціалістичного минулого. Виділено пріоритетні стратегії ліберальних перетворень українського політичного простору. Констатовано, що їхнє успішне впровадження можливе за умови інтеріоризації в масовій свідомості українських громадян ліберальних принципів, що вимагає ретельного роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя.

Ключові слова: лібералізм, ліберальні трансформації, український політичний простір.

Galyna Kuts. Strategic directions of the Ukrainian political space liberal transformations. Liberal principles, due to which the modern political landscape of western countries was formed, can become the basis of the governmental processes in Ukraine, that still have not unloaded many rudiments of the socialist past. Priority strategies of liberal transformations of the Ukrainian political space are highlighted. It is ascertained that their successful implementation is subjected to interiorization of liberal principles in the mass consciousness of Ukrainian citizens and requires careful clarification of liberal political lifestyle priorities.

Key words: liberalism, liberal transformation, Ukrainian political space.

Актуальність виявлення пріоритетних напрямів ліберальних перетворень у політичному просторі України зумовлена насамперед тим, що модель ліберальної демократії стає сьогодні пріоритетним орієнтиром і для України, яка й досі не позбавилася багатьох рудиментів соціалістичного минулого. Саме ліберальні принципи, які пройшли успішну апробацію в багатьох західних країнах, здатні стати основою державотворчих процесів в Україні за умови їхньої адаптації до специфіки суспільно-політичних та соціокультурних українських реалій.

Лібералізм заявив про себе як могутня ідейно-теоретична та суспільно-політична течія, проголосивши пріоритетність політичних, громадянських та економічних свобод (Дж. Грей, І. Кант, Дж. Локк, Л. фон Мізес, Дж. Ст. Мілль, А. Сміт, Г. Спенсер, М. Фрідман, Ф. Фукуяма, Ф. А. фон Гайєк та ін.).

Метою статті стало виявлення пріоритетних напрямів ліберальних перетворень українського політичного простору. *Завдання* статті полягає у виокремленні базових трансформаційних стратегій лібералізму, які здатні сприяти оптимізації політичного простору України.

Лібералізм відрізняється широким спектром концептуальних інтерпретацій, що відображено у модусах його існування: ринковий економічний устрій; система цінностей; специфіка функціонування політичних інститутів; тип політичної культури; світоглядні позиції індивіда; філософська доктрина свободи; ідеологічна платформа політичних партій тощо. Така багатозначність експлікацій лібералізму, відображаючи мозаїку політичного, економічного, соціокультурного, національного розмаїття країн Заходу, вказує не лише на оптимальну цілісність його поєднання на основі ліберально-демократичних принципів, але й на потужну «силу» концепту лібералізму. Адже цим терміном найчастіше означають тенденції чи явища суспільно-політичного життя, успішність яких перевірена часом і тому

не підлягає сумнівам, оскільки лібералізм орієнтований на постійний пошук ефективної взаємодії між індивідом, суспільством та державою, сприяючи поступовому удосконаленню різноманітних інституцій, що посилюють цю взаємодію.

Лібералізм, як зазначав Ф. А. фон Гайєк, ніколи не перебуває в спокої, домагаючись значного оновлення політики. На думку лібералів, найнагальнішою у світі потребою є «повне усунення перешкод для вільного зростання» [1, с. 67]. Лібералізм – гнучка і динамічна система, яку можна розглядати і як комплекс принципів, що лежать в основі політичних стратегій, і як своєрідний засіб упорядкування політичного поля, і як спосіб орієнтації у суспільно-політичному бутті чи стиль діяльності.

Звернемося до виявлення пріоритетних векторів ліберальних перетворень в українському політичному просторі. Зазначимо насамперед, що в Україні не вирішені ті ліберальні завдання, які вже давно вирішені у країнах Заходу. Зокрема, це стосується проблеми верховенства права. Залишаються нагальними завдання демонополізації економіки, усунення диспропорції у доходах населення, виваженої соціальної політики, боротьби з корупцією тощо.

Проблема українського політико-економічного простору насамперед полягає у надмірному проникненні держави в різноманітні сфери суспільного життя. Тобто, постає необхідність впровадження ліберального кредо «laissez faire» (невтручання). Ліберальне кредо «менше держави» у жодному разі не означає, що держава може бути слабкою чи недієздатною. Навпаки, чим більше державні щупальця проникають у суспільний організм, тим менш дієздатною буде держава з огляду на посилення бюрократичної складової. На думку Ф. Фукуями, сучасна держава, з одного боку, має бути сильною, тобто спроможною впроваджувати певний політичний курс та забезпечувати дотримання законів. З іншого боку, вплив держави на суспільство має бути обмеженим (влада має брати на себе якомога менше функцій) [2, с. 22].

Сфокусуємо увагу на виявленні специфічних для українського політичного простору підсистем, які вимагають ліберального втручання.

Українській ідентичності притаманна достатньо потужна індивідуалістична складова, яка споріднює її з європейською ідентичністю. Українська ментальність корелює з принципами лібералізму (індивідуалізм, волелюбність, заповзятливість, недовіра до держави, толерантність тощо), що майже не виражено на суспільно-політичному рівні. Отже, постає проблема не лише усвідомлення власної самотності, але й необхідності проєкції ліберальних інтенцій, закладених у ментальності українського народу на суспільно-політичний простір.

На думку З. Бжезинського, динаміці економічного зростання США перед Першою світовою війною сприяла культура, в якій віталися експерименти та новаторство. Національна культура приваблювала амбіційних та талановитих людей з усього світу, надаючи безпрецедентні можливості для самореалізації. Вже після «холодної війни» Америка сприймалась як представник майбутнього, як суспільство, якому варто наслідувати [3, с. 19]. Тобто, ті народи, які за основу поведінки беруть концепцію культурної переваги (не цураючись національних здобутків власної культури), здатні більш ефективно позиціонувати себе у світовому просторі. В окресленому контексті постає необхідність введення заходів, спрямованих на позитивне позиціонування власної культурної самотності українського народу з метою утвердження на міжнародній арені. Тобто, в Україні, на нашу думку, формування культурної переваги має супроводжуватися формуванням культурної самоповаги. Задля позиціонування власної культурної самотності необхідно вести активну роботу зі створення позитивного іміджу України на міжнародній арені. Слід позбавлятися від стереотипів радянського минулого, витісняючи їх іншими – більш продуктивними.

Які ж механізми можна застосовувати з метою впровадження ліберальних принципів у політичний простір України? Насамперед слід здійснювати роз'яснення щодо

базових принципів лібералізму з метою більш чіткого позиціонування ліберальних параметрів ідентичності, які, будучи наявними в українській ментальності, майже не проявляються в українській політичній культурі. Задля такої мети варто запозичити вже існуючий досвід втілення ліберальних цінностей у масовій свідомості, що передбачає ретельне роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя. Такий досвід, приміром, існував у США, де у XVIII ст. відомі політичні діячі (О. Гамільтон, Дж. Джей та Дж. Медісон) під псевдонімом стали публікувати статті ліберального характеру, в яких роз'яснювалася необхідність ратифікації Конституції США [4]. Популяризація такої серйозної проблеми у вельми доступній формі для широкого загалу через пресу принесла свої плоди.

Ще один приклад, пов'язаний з видавцем газети *Mercurius Politicus* (Англія) Маркамонтотом Нідемом, який із вересня 1651 р. по серпень 1652 р. опублікував серію статей, покликаних навчити своїх співгромадян «прожити в державі свободи» [5, с. 24–25]. Тобто, сьогодні постає необхідність умілої популяризації ліберальних ідей через різноманітні засоби комунікації: друковані ЗМІ, телебачення, Інтернет тощо.

Зазначимо, що роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя має бути як в інтересах влади, так і суспільства.

Першим важливим етапом задля здійснення поставленої мети є *формування суб'єктів – носіїв ідей лібералізму*. Без наявності критичної маси носіїв ліберальної ідеології, для яких свобода є вищою цінністю, неможливо формувати політико-економічний простір на засадах ліберально-демократичних принципів. Основними носіями ліберальних ідей вважаються економічно активні індивіди, які здатні самотійно забезпечити матеріальними засобами своє існування, тобто, середній клас [6, с. 247]. У сучасній Україні цей прошарок доволі незначний, утім, він існує. Активними носіями ліберальних ідей виступають сьогодні молоді люди з огляду на їхню інтегрованість

в європейський та світовий інформаційний простір. Крім того, в лавах партій правого та правоцентристського спрямування можна виявити adeptів ліберальних ідей. Сюди ж належать громадські об'єднання, що пропагують ліберальні цінності. До суб'єктів лібералізації в Україні можна певним чином віднести представників великого бізнесу, які зацікавлені у розвитку ліберально-демократичних принципів суто в економічному контексті. Отже, лише вільні люди здатні творити вільну державу.

У стратегії формування суб'єктів – носіїв ідей лібералізму – можна виділити такі пріоритети.

Забезпечення найповнішої *свободи вибору* та соціальний оптимізм (віра в раціональне упорядкування) – характерні риси ліберального світогляду. Загалом, для лібералізму важливе поняття вибору, яким забезпечується індивідуальна свобода. Але поняття вибору в сучасному динамічному світі стосується не лише вибору роботи, друзів чи вподобань. Вибір може бути повноцінним лише тоді, коли існує свобода вибору, коли доступ до палітри можливостей для вибору є відкритим. Насамперед це стосується інформації, яка в сучасному глобальному світі вважається чи не найважливішим ресурсом. Вільний *відкритий доступ до інформації*, сприяючи повноцінному та незаангажованому розвитку особистості, здатний тим самим забезпечувати індивідуальну свободу. Відповідно, вектор ліберальних трансформацій в українському політичному просторі слід спрямовувати на створення якомога ширших можливостей для забезпечення *індивіду вільного вибору в різних сферах буття*.

Лібералізм окреслює певний простір, де кожному індивіду створюються умови для самореалізації, що гарантує право на вибір власного стилю життя, забезпечуючи тим самим людині свободу самовираження. У цьому контексті *толерантність* здатна стати своєрідним запобіжним механізмом щодо появи індивідуальних деструктивних життєвих стратегій, які можуть завдавати шкоди оточуючим. Так, за допомогою освіти необхідно *прищеплювати терпимість* задля самого існування цивілізованого суспільства.

Лібералізм виступає проти різних форм нетерпимості (релігійної, етнічної, соціальної тощо), оскільки вони здатні обмежувати свободу індивіда. Зокрема, в сучасному світі основні ліберальні акценти варто зосередити на проблемі соціальної нетерпимості, позаяк їй може бути притаманною деструктивна сила громадської думки. Маніпулювання громадською думкою, її деструктивне формування несе загрози індивідуальній свободі, проти чого спрямовані сучасні інтенції лібералізму. Отже, вектор ліберальних перетворень в Україні варто спрямовувати на *протидію деструктивному формуванню громадської думки*, що передбачає якомога ширше забезпечення свободи слова, свободи думки, свободи вільного доступу до інформації тощо.

При суспільному порядку, що організований на ліберальних принципах, людина забезпечуватиме інших тим, що необхідно їй самій. Тобто, індивід, не знаходячи певної послуги на ринку, проявляє небачену ініціативність, створюючи і пропонуючи нові послуги іншим. Відповідно, лібералізм сприяє розвитку ініціативності та активності в різних сферах суспільного буття. Зокрема, лібералізм – як ідеологія антипатерналізму, будучи критично налаштованим стосовно держави, демонструє орієнтацію на спонукання політичної активності громадянина, яка найчастіше спрямована на *відстоювання політичних свобод індивіда*. Таким чином, вектор ліберальних перетворень має бути спрямованим на *розвиток ініціативності та активності індивіда, його прагнень до активного самовизначення в соціумі*.

Паралельно із формуванням активних носіїв ліберальних ідей бажано впроваджувати ліберально-демократичні перетворення у політико-економічний простір України.

Насамперед йдеться про *активізацію демократизаційних процесів*, оскільки в Україні останнім часом спостерігаються процеси згортання демократії. Для посткомуністичних країн, до яких належить й Україна, проблема демократичних перетворень є вельми актуальною. У цьому контексті заслуговують уваги концепції, в яких акценти

сфокусовані на проблематиці лібералізації, оскільки саме *лібералізація* дає поштовх для появи демократичних перетворень та становлення повноцінного консолідованого ліберально-демократичного режиму, що є вельми актуальним для українського політичного простору.

Ліберального втручання вимагає також сфера *конституціоналізму*. З огляду на постійні конституційні баталії, які періодично розхитують систему стримувань та противаг, слід спрямувати вектор ліберальних перетворень на створення *інституціонального балансу між різними гілками влади* в Україні. Дублювання функцій державними інстанціями, руйнуючи основи влади, призводить до безсистемності та хаотичної неузгодженості у сфері прийняття політичних рішень стосовно важливих проблем людського буття.

Важливим напрямом ліберальних перетворень має стати *демонополізація* ринків, що сприятиме процвітанню «малого» бізнесу та, відповідно, формуванню вагомого прошарку середнього класу. При демонополізації ринків ціни будуть регулюватися за допомогою механізмів конкуренції, а не встановлюватися монополістами. Від цін, встановлених компаніями-монополістами, страждають насамперед споживачі. Крім того, у виробників товарів чи послуг (монополістів) зникає мотивація для підвищення їхньої якості, що підриває інвестиційну привабливість України.

Слід спрямовувати зусилля на створення максимально привабливого *інвестиційного клімату* як для зарубіжних інвесторів, так і для внутрішніх інвестицій (заохочуючи *приватні соціальні інвестиції*). Інвестиції слід спрямовувати на модернізацію економіки, акцентуючи увагу на *інноваційних* технологіях.

Необхідно створювати *умови для розвитку «малого» бізнесу* в Україні, які насамперед полягають у формуванні прозорих та зрозумілих механізмів діяльності, що вимагає оновлення системи державного управління та спрощення податкової системи. Це передбачає масштабну дерегуляцію економіки. Оновлення державного менеджменту

передбачає насамперед підвищення рівня професіоналізму та мотивації представників бюрократичного апарату. Крім того, слід запровадити механізми контролю за чиновниками (вимагати не лише декларації про доходи, але й декларації про витрати).

Для лібералізму вельми важливим є концепт *відкритості*, що передбачає відкритість та прозорість процесів здійснення влади. Гласність має стати незмінним супутником політичних процесів. Отже, ліберальні перетворення мають бути спрямовані на *забезпечення транспарентності влади, зокрема, гласності та прозорості*.

Фокусування уваги на проблематиці гласності насамперед зумовлене тим, що прозорість та відкритість у діяльності представників влади – вагомий крок до *суттєвого зниження або й зникнення корупційних схем* у суспільно-політичному та економічному просторі України. Необхідність гласності зумовлена ще й потребою успішності реформ, для чого вагоме значення має формування громадської думки, тобто гласність щодо характеру впроваджуваних реформ.

Спрямовувати ліберальні перетворення на *оптимізацію соціальної політики*, зокрема, на ефективний перерозподіл доходів держави на користь малозабезпечених верств, чим буде усунена різка *диспропорція* у доходах населення. Економічна доцільність таких заходів має бути обов'язково доповнена етичною складовою. Стратегія державної соціальної політики не може обмежуватися лише наданням преференцій малозабезпеченим верствам населення. Насамперед ця політика має враховувати потреби працюючого прошарку населення, створюючи умови для зміцнення позицій середнього класу. Необхідно проводити активну політику, створюючи можливості для освіти та зайнятості, допомагаючи тим, хто не може допомогти собі сам, спираючись на партнерство між державним і приватним сектором.

Однією з найважливіших характеристик лібералізму є його здатність встановлювати лінію демаркації між суспільними та особистими інтересами. Крім цього,

у політичній сфері для лібералізму вельми важливим є поняття консенсусу, оскільки засадничим правилом лібералізму є повага до інших осіб, іншої точки зору. В окресленому контексті вектор ліберальних трансформацій в українському політичному просторі має бути спрямованим на виявлення *оптимального балансу між сферами суспільних та особистих інтересів*, для якого принцип консенсусу є базовим.

У цілому, пріоритети українського державотворення мають кореспондуватися із стратегіями ліберально-демократичних перетворень, що забезпечить ефективність оптимізації політичного простору України. Окреслимо засадничі принципи таких стратегій:

- визнання того, що адаптація до ліберально-демократичних принципів є невіддільною складовою стратегії українського державотворення;

- розробка на основі державних програм стратегічного плану, в якому містяться заходи, що спрямовані (прямо чи опосередковано) на підвищення здатності до ліберально-демократичної адаптації;

- подальша інтеграція питань ліберально-демократичної адаптації в секторальну політику;

- регулярний перегляд та оновлення стратегічного плану в міру отримання нової наукової інформації щодо сценаріїв ліберальних перетворень на середньострокову та довгострокову перспективу, оцінка ризиків ліберальних трансформацій;

- постійна експертно-аналітична підтримка з урахуванням існуючого високого ступеня невизначеності щодо масштабів ліберальних перетворень, регіональної специфіки втілення ліберально-демократичних стандартів;

- залучення до реалізації стратегічного плану всіх зацікавлених сторін, міжсекторальне партнерство з метою включення проблематики в ширший контекст прийняття політичних рішень;

- створення економічних і правових умов для стимулювання заходів з реалізації стратегічного плану адаптації

стратегій українського державотворення до ліберально-демократичних принципів;

- підвищення обізнаності громадськості із пріоритетами ліберального стилю життя, проблематикою втілення ліберально-демократичних стандартів у політичному просторі України.

Таким чином, постає необхідність інтеріоризації в масовій свідомості українських громадян ліберальних принципів, що вимагає ретельного роз'яснення пріоритетів ліберально-політичного стилю життя. Це насамперед передбачає активізацію освітніх стратегій задля введення просвітницьких заходів, метою яких, з одного боку, стала б популяризація ліберальних цінностей та переваг. З іншого, просвітницькі заходи мають бути спрямовані на позитивне позиціонування власної культурної самобутності, якій у всі часи був притаманним певний ліберальний контрапункт, задля самоствердження у глобальному просторі.

1. Гаек Ф. А. фон. Чому я не консерватор / Фрідріх Август фон Гаек ; [пер. з англ. Н. Поліщук] // Консерватизм : [антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. – К. : Смолоскип, 1998. – 598 с. – С. 65–81.

2. Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке / Фрэнсис Фукуяма ; [пер. с англ. О. Э. Колесникова и др. ; под общ. ред. О. Э. Колесникова]. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220 с.

3. Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / Збигнев Бжезинский ; [пер. с англ. О. Ю. Уральской]. – М. : Международные отношения, 2005. – 256 с.

4. Федералист. Политические эссе А. Гамильтона, Дж. Мэдисона и Дж. Джея; [пер. с англ. Н. Яковлева и др. / под общ. ред. Н. Н. Яковлева]. – М. : Издательская группа «Прогресс» – «Литера», 1994. – 592 с.

5. Скиннер К. Свобода до либерализма / Квентин Скиннер ; [пер. с англ. А. В. Магуна / науч. ред. О. В. Хархордин]. – СПб. : Издательство Европейского университета в С.-Петербурге, 2006. – 120 с.

6. Гальчинський А. С. Лібералізм: уроки для України : [наук.-попул. есе] / А. С. Гальчинський. – К. : Либідь, 2011. – 288 с.